

Illyés
Gyula,
Balogh
Edgár és

Czine Mihály köszönti Sütő Andrást;
Ágh István, Raffai Sarolta,
Tornai József versei;
Annus József novellája;

írók
a százéves
Népszavá-
ról;
Szalay
Károly
Karinthy
Frigyesről

A balladakutatás jelen szakaszának lezárása

VARGYAS LAJOS: A MAGYAR NÉPBALLADA ÉS EURÓPA,
I—II. BP. 1976. ZENEMŰKIADÓ

A népköltészeti műfajok közül a ballada viszonylag eléggé fiatal: aligha több félezer esztendősnél. Eredete és alakulása nem vész teljesen homályba, mert szerencsés esetekben szórványosan már a 15., nagyobb tömegben pedig a 16. századtól kezdve rendelkezünk használható adatokkal, illetve gyűjteményekkel. Ráadásul szemünk láttára hal el, emlékezetbeli maradványait azonban mindmáig gyűjthetjük. A kutatást az is megkönnyíti, hogy a népballada — jelenlegi ismereteink szerint — európai műfaj, e földrész határain kívül csak ott található, ahova az európai telepesek kivitték. A magyar népköltészetben belül különösen fontos a szerepe, mert régtől fogva egyedül képviseli a verses epikát.

Minden adva volna tehát, hogy a népballada alapvető kérdéseire — a többi műfajhoz viszonyítva — korábbi és alaposabb választ tudjunk adni, ámde mégsem egészen így áll a helyzet. Ahol a hősenek maradványai még éltek, a kutatók figyelme elsősorban ezekre irányult, a balladát annyira nem értékelték, hogy sokáig fel sem ismerték! Egyebütt pedig szívesebben foglalkoztak a prózai epikával (mesével, mondával), a további figyelem megoszlott a népdal, népballada között, ha egyáltalán megkülönböztették őket. Csak kevés helyen foglalkoztak alaposabban ezzel a műfajjal, elsősorban az angolok és a dánok, kisebb részben a németek is, de például olyan jelentős balladaterület, mint a francia, máig feledőgölgény. Innen van, hogy még például a néprmesékre vonatkozólag típuskatalógussal és motívumindexszel is rendelkezünk, és a rájuk vonatkozó szakmunkák száma könyvtárnyi, addig a népballadákat még nemzeti keretek között is csak kevés helyen (az említettek kivételével például az oroszok, románok stb.) dolgozták fel, a nemzetközi kitekintésű összefoglalások száma még kevesebb.

A népballada esetében külön probléma e műfaj összetettsége, kisepikai jellegéből adódó nyitottsága, sokféle átmeneti típusa és formája, továbbá viszonylag gyors időbeli változásai, a többi műfajhoz való kisebb-nagyobb mértékű alkalmazkodása és a közöttük meglevő állandó kölcsönhatás stb., mindezek miatt is meglehetősen nagyok a népi-nemzeti vagy a korszakonkénti különbségek, így a kutatók mindig saját balladaideájukat vetítették rá Európa más népei hasonló műfajaira, és bizonyos mértékig korlátozott ismereteiket abszolútizálták. Ráadásul a balladán is kipróbáltak minden divatos elméletet; „Vadrózsa-pörök” valóságos sorozata kísérte az eredet és terjedés kérdéseit feszegető tanulmányokat, ezek kora még ma sem múlt el teljesen.

Mindez annál feltűnőbb és érdekesebb, mert éppen a népballadát fedezték fel legkorábban — ösztönösen a 16., tudatosan a 18. századtól —, ezt utánózták különféle művészek: költők, frók, minden korban nagyra értékelték, és Goethétől máig igazán könnyen idézhetnének elragadtatott, olykor túlzó nyilatkozatokat. Manapság pedig — a folklór iránti általános érdeklődés divathulláma keretében — ismét annyira közismert a múltat tükröző, elhalóban levő népballada, hogy most már akár falvainkban is nyugodtan nevezhetjük e néven: *ballada*, mindenki fogja tudni, miről van szó,

holott korábban a magyar nép e fogalmat egyáltalán nem használta, mert nem is ismerte. (*Hosszú nótát, történetes vagy történeti éneket, esetleg szomorú éneket* mondot helyette, ha ugyan egyáltalán megkülönböztette a daltól; hasonló a helyzet más népeknél is, sőt még a kutatók sem egyeztek meg teljes egyértelműséggel, hiszen a franciák és a spanyolok még most is szívesebben használják helyette a *román* szót, másutt pedig — például a dánok, albánok stb. — saját népi-szakirodalmi elnevezésekkel jelölik.)

Mindezek ismeretében tudjuk csak igazán értékelni Vargyas Lajos nemrég megjelent hatalmas életművét, amely több évtizedes szorgos munkálkodás gyümölcse. Már pusztán számadatai is lenyűgözők: a 6456 magyar népballadaszövegen kívül szinte az egész európai anyagot átnézte, holott az említett nehézségeken kívül még nyelvi, sőt olykor pusztán technikai (könyvtári kölcsönzés, a kéziratok források nehezebb kezelhetősége stb.) akadályokkal is meg kellett küzdenie. Így 134 magyar népballadatípust dolgozott fel, minden fejezete valóságos kis monográfia, és ezeket nagy tanulmányban vette össze az európai párhuzamokkal. A tanulmányt az I., a típusokat a II. kötet tartalmazza, egyik a másik nélkül is használható, de a teljes ismeretet csak közösen nyújtják. Ez az 1000 oldalnál is terjedelmesebb mű minden szükséges és lehetséges szakmutatóval, jegyzékkel, térképpel és egyéb melléklettel el van látva. Az egyes típusoknak pedig nemcsak legjellemzőbb szöveg-, hanem dallampéldáit is közli, így tehát az olvasónak nem kell külön antológiákhoz, gyűjteményekhez fordulnia. Valóságos kis könyvtárt pótol ez a mű. Ha valaki ma az európai és a magyar népballadáról legtöbbit akar megtudni, ehhez a kiadványhoz kell fordulnia.

Vargyas életműve mérföldkő az európai és a magyar balladakutatás történetében: lezár egy teljes korszakot; saját népi-nemzeti kereteiből kilépve, teljes igényű európai körképet ad; minden, úgynevezett klasszikus kérdésre igyekszik magán az anyagon alapuló választ adni. Utána már csak más szemléletű és módszerű — strukturalista, szemiotikai stb. — kutatások következhetnek, esetleg az alapvető kérdésekre a Vargyasénál még megfelelőbb és kielégítőbb válaszok keresése. Aki ez utóbbira vállalkozik, az eddiginél ugyan könnyebb dolga lesz, de mégsem egészen könnyű; esetleg úgy járhat, mint az e könyvét megelőző tanulmányait és angol nyelvű összefoglalását bíráló kutatók: Vargyast cáfolván, akarva-akaratlanul is, egymással keveredtek vitába és az *inter duos litigantes tertius gaudet* (két veszekedő közül a harmadik örül) elve alapján a szerző csakis arra gondolhatott, hogy neki van igaza!

Ez a hatalmas anyagismeret, a ballada eredetének és vándorlásának a legapróbb részletekig kidolgozott elmélete, a viták kereszttüzeiben megedződött fölénye egyesekeket visszariaszt a bírálattól, így Vargyas Lajos eredményeit hallgatólagosan jóval többen utasítják el, mint amennyien ellenvéleményt nyilvánítanak. Ez a — főként hazai — hallgatás nagyon megtévesztő lehet, és a kutató munkáját egyáltalán nem segítette elő, hanem inkább még hátráltatta. A művelt nagyközönség, az érdeklődők és a nem céhbeliek viszont többnyire minden fenntartás nélkül magukévá teszik Vargyas Lajos elméletét és eredményeit. A hallgatóságos elutasítás és a fenntartás nélküli elfogadás két szélső pólusa között — ha nem is éppen középtűt — van valahol az igazság. A nagy ellenkezésre és a még nagyobb elismerésre egyaránt megvan minden ok, maga Vargyas Lajos szolgáltatta. Nézzük kissé közelebbről a tényeket!

Vargyas Lajos elsősorban a legnehezebb és egyben a leghálátlanabb szerepre vállalkozott: mindig az adatok, a tények alapján akarja a balladai műfaj eredetét, vándorlását, történeti alakulását stb., vagyis alapvető és eddig teljességgel megoldatlan kérdéseit lehetőleg végleges érvennyel megválaszolni. E tekintetben ő egymaga több új eredményt hozott, mint elődei együttvéve, ezeket azonban mindig hagyományos, évszázados kérdések megoldására használja fel. Választ keres az eredet, átadás-átvétel, terjedés, a népi-nemzeti, európai—magyar, nemzeti-nemzetközi, hagyományos-új, szóbeli-irodalmi, egyéni-közösségi, helyi-általános, népi-úri, komikus-tragikus és még sok más hasonló, látszólag szinte feloldhatatlan és megválaszolhatatlan ellentétpárra. Épp az ezekre adott válaszokat fogadják mindenütt a leg-

nagyobb érdeklődéssel, de sokszor a legnagyobb ellenérzéssel is, mert mindenki a saját ismeretei és világnézete alapján keres megfelelő választ, de többnyire nem fogadja el másokét. Nem csoda, ha Vargyas Lajos eredményeire is azonnal felfigyeltek és az eddigi széles körű visszhangból legalább annyi elismerés, mint ellenvélemény olvasható ki. Nincs mit csodálkozni: amennyi kérdést megoldott, legalább annyit hagyott nyitva is, habár ő ezeket is le akarta zárni. Nézzünk közülük néhány fontosabbat!

A legújabb korban kialakult és történeti forrásokkal nem rendelkező néprajz érthetően csak sokára válhatott szorosabb értelemben vett történeti tudománnyá. E korszerű és elengedhetetlen követelménynek Vargyas Lajos következetesen igyekszik érvényt szerezni, illetve eleget tenni. Eredményei újszerűek, imponálók, azonban problémakörönként eltérők és egyik-másik olykor vitatható is. Megállapítja például, hogy a ballada időben követi, felváltja a hőségeket — néhol egymás mellett, kölcsönhatásban élnek —, mert modernebb, más problémát másként ábrázoló műfaj, így elődjétől csak kevés költői eszközt örököl. A ballada (kisepikai) műfaji sajátosságait összehasonlító módszerrel állapítja meg. E kitűnő elhatárolás aligha vitatható. Hasonló műfajváltás volt a magyar népköltészetben is, balladánk is őrizte meg hősepikai témákat, epizódokat és motívumokat; ezeket Vargyas Lajos mind honfoglalás előttieknek tekinti, holott egyiket-másikat szomszédaink is ismerik (a hűtlen asszony elevenen való elégetését), de származhatnak több évezredes, egész Euráziában elterjedt prózai mondából is (az elhagyott gyermekeket gondozásba vevő farkasok vagy másfajta vadak), esetleg keresztény hagyományok elnépiesedett lecsapódásai (a Nap, a Hold és a csillagok bizonyos szerepeltetése). A balladában fennmaradt hősepikai mozzanatok tehát biztos kézzel válogatta ki, de már a korszokolás és a műfaji elhelyezés, valamint a néphez-nemzethez való kizárólagos kötés aligha lehet ilyen egyértelmű. (Hasonló a helyzet egyes formulákkal, motívumokkal is, így például az ellenség sűrű soraiba vágott út az ókortól máig többféle műfajban is jelen van; a délszláv népmesék egyik közhelye például a tetvészkedés.)

Míg a hősepikai maradványok összekeresésében semmiféle fáradságot nem sajnált, gazdag eurázsiai anyagot tekintett át, egyéb vonatkozásban már jóval tartózkodóbb: például az építőáldozatot csak a középkori Nyugat-Európáig követi, holott több kontinens több évezredes hagyományáról van szó; ehhez hasonló régiség a virágok vetélkedése is, mely a sumér kerti szerszámok vetélkedéséig követhető vissza; a szálláskereső istenségek sorai között legősbibb a skorpiók kíséretében házaló, és az emberek vendégszeretetét próbára tevő óegyiptomi Ízisz; az égbe ragadott szüzek és ifjak között akár ókori mitológiai alakokat is találhatnánk. Vargyas Lajos ezeket azért nem említi, mert ő csak a balladával foglalkozik, e fiatal műfaj pedig jól elkülönül másoktól, demitizálódott, és épp a modernség a fő jellemzője. Elfogadható álláspont, de úgy mellékesen mégsem ártott volna az imént mondottakat is megjegyezni.

Magát a balladát viszont jóval régebb időre helyezi vissza, mint amikor valóban kiforrhatott: a 14—15. századra teszi virágkorát, utóvirágzását pedig a 16—18-ra; népenként természetesen évszázados különbségek is lehetnek. A ballada valóban jóval régebb, mint ahogyan például Solymossy Sándor és mások is feltételezték, de aligha lehet korábbi a 15—16. századnál. Az a tapasztalat ugyanis, hogy a ballada egyidős a közösségi, szertartásos lírát felváltó személyi-egyéni lírával (a mi esetünkben a régi stílusú népdallal), ez a népi líra pedig egy újfajta zene- és táncstílussal együtt csak a reneszánsz korában jelentkezik. Bizonyos tehát, hogy a ballada kialakulása, fejlődése is jóval tovább elhúzódtott, amint azt Vargyas Lajos véli. Az új népdal és a (rég) népballada szinte édestestvérek: Európa-szerte azonosak a költői-formai eszközeik, a dallamuk, közösen énekelhetők; személyi, családi, tehát magánéleti problémáival foglalkoznak, de míg a ballada egyetlen epizódot mond el, a népdal mindössze egyetlen érzelmi, gondolati reflexiót villant csak fel. Kölcsönösen hatnak egymásra és az új stílusban szinte már szétválaszthatatlanul össze is olvadnak. E tekintetben a legvilágosabb képlet az orosz: ahol és amíg van *bilina*, ott és

akkor még nincs csasztuska, s ahol ez az utóbbi jelentkezik, ott már csak a ballada képviseli a verses epikát!

Az pedig nem egyéb pusztá feltevésnél, hogy a 18—19. században gyűjtött régi stílusú balladák a 14—15. században is hasonlóak lehettek, és a néphagyomány ezen lényegesen nem módosított; azt hiszem, itt egy-két évszázados tévedésről lehet szó, az pedig nem is egészen kevés!

A magyar népballada stílusrétegeinek szétválasztása, az új stílusú balladák létrejöttének ismertetése mintaszerű, itt legföljebb adatszerűen, de nem a lényegyet tekintve lehetne többet mondani. Vargyas Lajos viszont itt nem tért ki arra a Szabolcsi Bencével vitatott kérdésre, hogy az új stílusú népdal és népballada egyszerre alakult-e ki? Ha igen, mikor; ha pedig nem, miért e fáziskülönbség? Erről is szívesen olvastunk volna. Az új stílusú népballada nemzetközi kapcsolatairól sem tudunk meg közelebbit.

Vargyas Lajos mintaszerű pontossággal dolgozta ki és bástyázta körül balladarezedzetési és terjedési elméletét: nézete szerint e műfaj a francia parasztság középkor végi alkotása, és a legjellemzőbb balladák francia földről sugároztak szét; így kerültek el hozzánk is, de nem a szokott útvonalon, tehát néptől népig, hanem közvetlenül: francia-vallon telepesek révén.

Ő tehát a genetikus elmélet híve a manapság divatos tipologikus szemlélettel szemben; de neki van nehezebb dolga: a tipologikus elmélet hívei minden további nélkül kijelenthetik, hogy ahol a gazdasági, társadalmi feltételek nagyjából azonosak vagy hasonlóak, ugyanolyan műfajokat és költői megoldásokat eredményeznek, míg a genetikusoknak mindent külön-külön bizonyítaniuk kell. Vargyas Lajos ezen mindössze annyit könnyít, hogy nem csupán genetikus, hanem egyenesen monogenetikus elméletet hirdet, tehát csak egy néptől, egy korból és egyetlen helyről eredeztet.

Itt akarva-akaratlan valami hasonló módszert kénytelen követni, mint az eredeti ősfarmát és őshazát kereső finn földrajz-történeti iskola hívei, bár Vargyas Lajos ezt az egyoldalú és meghaladott elméletet kereken elutasítja, és valóban összehasonlíthatatlanul finomabb módszert is használ. E monogenetikus elméleten belül látszólag olyan ellentmondástól mentes képet alakít ki, melynek minden részlete helyén van és az egész mintegy fogaskerekű módjára illeszkedik.

Ez az elmélet nehezen cáfolható, bár eddig is a legtöbb ellentmondást váltotta ki. Mindenesetre Vargyas nagy érdeme, hogy a korábbi egyoldalú és a valóságnak sem megfelelő német központúságot egy régibb, európaibb, nyugatibb francia központúsággal cserélte fel, és e központ kiválasztása sem egészen önkényes, mert Franciaország nemcsak a népköltészetben, hanem az irodalomban, képzőművészetben stb. is az európai átlagfejlődést megelőző „minta” és központ, ahol a művészek mindent korábban, tudatosabban éltek át és dolgoztak fel, mint a legtöbb európai nép. A francia kultúra hatása századok óta felmérhetetlen, ezzel a hatással a balladák vonatkozásában is számolnunk kell, de talán nem ilyen korán, közvetlenül és tömegesen. Vargyas Lajos szerint ugyanis jó tucatnyi népballadánk 14. századi átvétel a hozzánk került francia-vallon telepesektől, így középkori irodalmunk darabjai — e balladák révén — úgyszólván megkettőződnek. Amilyen gondosan kidolgozza e telepesek feltételezhető hatását, annyira kereken megtagadja a görög szórványokét például a *Kómi vés Kelemen*-ballada esetében, mert — úgymond — azok kereskedők voltak. Vajon miért nem ír semmit a nemzetközi és valóban közvetlenül átadó egyház szerepéről, annak koronként „franciás” szelleméről? Pedig egy helyen kijelenti, hogy a ballada voltaképp *erkölcsi példázat!* Nem volna sokkal valószínűbb inkább egyházi, mint világi vonalon folytatni a kutatást? A görög szórványok pedig századokon keresztül folyamatosan érkeztek hozzánk, mesterek, kereskedők és papok egyaránt; így a *Pallas Lexikon* szerint például *Déva* volt az egyik kései erdélyi központjuk.

A francia szellemi „import” bizonyítása szinte balladatípusonként más-más módszerrel történik, ezek rendkívül szellemesek, sokoldalúak, bár mindig könnyen fel is borulhatnak néhány újabb adat előkerülésével.

A francia balladaközpont mellett Vargyas Lajos még két másodlagosat is felvesz: a görögöt és a magyart, ahonnan a szóban forgó francia balladák tovaterjedtek, ezt az újabb kirajzást a franciához hasonlóan mindvégig azonos módszerrel és szemlélettel magyarázza. Mivel e metódusnál átfogóbbat és jobbat eleddig nem dolgoztak ki, az eddigi visszhang is érthetően jóformán csak a tagadásra, cáfolatra, és a magyar vagy görög helyett egy saját központ bizonyítására korlátozódott. Az eredettel összefüggően az átadás-átvétel kérdése is olyan Erisz almája, amely azonnal vitára készíti a kutatókat. Én itt csak a Kózmíves Kelemen-balladára térek ki röviden, amely bizonyosan nem francia jövevény, hanem — Vargyas Lajos szerint — magyar „export” Európa, Kis-Ázsia e tágas térségében. Ő tehát a két másodlagos központ közül a magyarnak ad elsőseget.

Az ősrégi és általánosan ismert emberi építőáldozatról előzőleg már szólottunk, maga a Kózmíves Kelemen-ballada olyan *újkori régieség*, mely görög földön alakulhatott ki (ott ismerik legtöbb változatát), és onnan sugárzott szét kelet-nyugati irányban. A magyar, valamint a kaukázusi grúz, örmény és a volgai mordvin szemmel láthatóan az elterjedési terület peremén helyezkedik el, és a legtöbb szórványadat. Feltűnő továbbá, hogy e ballada a magyar nyelvterületen Erdélyen kívül voltképpen meg sem található (az egyetlen temesközi adat Erdély-közeli, az északi palóc — amint utólag kiderült — vándormunkásoktól való átvétel); ez esetben nem Erdélybe való visszaszorulásról, hanem ellenkezőleg: az újkori elterjedés korlátairól van szó. Nézetem szerint a magyarok és a románok a görögöktől vették át, minden bizonnyal csak az erdélyi fejedelemség idején, de ez a régies felfogású ballada a „modernebb” királyi Magyarországon és a protestáns hódoltságú területeken már el sem terjedt. Széles körben a török birodalom vándorai: a görögök terjeszthették el, mert kiterjedése nagyjából egybeesik a hódoltságú területekkel, nyilván 15–16. századi folyamatról van szó. Az csak természetes, hogy minden nép másként dolgozta fel, és Vargyas Lajosnak egyben feltétlenül igaza van: a magyar típus a „legballadásabb”. Ennek oka azonban a tényekből és a rájuk építkező műfaji elméletéből önként következnek: az erdélyi fejedelemség volt a viszonylag legfejlettebb, és ugyanakkor balladában is aránylag gazdag terület. Azt hiszem, e feltevéssel el lehetne kerülni az újabb Vadrózsa-pörököt, és talán a tényeknek is jobban megfelelné.

A ballada keletkezésének a valóságosnál korábbi időpontra helyezése, valamint egy központból való eredeztetése stb. szinte már maga után vonja e műfaj kizárólagosan *paraszti* és így *szóbeli* hagyományban való születésének túlságosan sarkított elméletét is. Vargyas Lajos is elismeri ugyan a feudalizmus kora szóbeliségének szinte társadalmi osztályok felettiségét, a balladát mégis paraszti leleménynek tünteti fel. A korai balladák alkotások főúri, főpapi, polgári szereplőiről és környezetükről az a nézete, hogy mindez a korabeli paraszti ideált, az utánzott példaképet tükrözi, de ezek az előkelőbb, nem paraszti figurák is rangjuk nélkül, mint *általagos emberek* szerepelnek.

Kétségkívül szellemes és találó lelemény, ámde a magyar példák arra vallanak, hogy a balladák szereplői, környezetük stb. századról századra népiesedik, „parasztosodik”: kezdetben csakugyan főurak és mesterek, később már inkább betyárok, pandúrok, kocsmárosok, cséplőmunkások stb. a történetek hősei. Pedig e legújabb korban is a birtokos úri és paraszti osztályok és rétegek voltak az utánzott példaképek. Hasonló a helyzet az angol balladákkal is: a királyokat, főpapokat és főurakat századok folyamán tengerészek, sőt utóbb mosólányok, és itt-ott bányászok váltották fel.

Abban viszont Vargyas Lajosnak kétségkívül igaza van, hogy nálunk és a szomszédságunkban alighanem mindig is népiesebb, „népközeli” műfaj lehetett a ballada, és az „elparasztosodás” útján is a legmesszebbre jutot el. De hát ez akár egész népi kultúránkra is vonatkozik. Így azonban fennáll az a veszély, hogy az Elbától keletre elterülő „paraszti Európa” balladaképet rávetíti Nyugat-Európára és Skandináviára. (Ahol pedig más a népi díszítőművészet, a népviselet, sőt a népdal is: nevezetesen sokkal városiasabb, polgárabb.)

A ballada szóbeli eredetének kizárólagossága sem egyéb, mint egy fejlődés vég-

pontjának, valamint a kelet-európai szóbeliség máig ható nagy erejének visszavetítése, és átvitele más körülményekre, helyekre és viszonyokra. Néhány ballada irodalmi eredetét maga Vargyas Lajos is megengedi, a legtöbb esetben azonban mind a hivatásos énekesek, mind pedig az irodalmi művek hatását egyaránt kizárja. Alighanem ez esetben is egy elnépiesedési végpontról vetíti vissza a tényeket és a hosszas, csak hézagosan ismert fejlődési menetet sűríti és tömöríti. Ő csak a „tisza” balladákat tartja számon, a többséget képező átmeneti típusokat és formákat nem, holott az irodalom és a népköltészet között — amióta csak egymás mellett élnek — széles sávban helyezkednek el, és alighanem mindig is többséget alkotnak a félnépi, átmeneti formák, amelyek bizonytalan tartalmukat és formájukat éppen e köztes helyzetüknek, az életforma- és a társadalmi közegváltásnak köszönhetik. Ez az „ingamozgás” mindmáig tart, gondoljunk csak a ballada újkori ponyvai, írásos, de még előszóban is előadott műfaji rokonára: a vásári istóriára; manapság pedig már az irodalmi formák, az írásbeliség, esetleg a modern hírközlő eszközök (rádió, televízió) által közvetített népköltészet teljes győzelmének lehetünk tanúi.

Vargyas Lajos cáfolhatatlan elemzéséből kitűnik, hogy nem a mese és a monda, mégiscsak nem is a korábbi verses nagyepika, hanem a népdal a ballada legközelebbi rokona. Ám épp a népdal kapcsán bizonyosodik be, hogy a feltételezettnél jóval nagyobb irodalmi hatás érte, amely ugyan állandó volt és kölcsönös, de az indítás rendszerint az irodalom felől érkezett. A nép a számára nem egészen megfelelő tartalmakat és formákat szinte sorparókra, sorokra, vagyis „darabokra” tördelte, de meglevő saját mintái alapján mesteri kézzel alkotott belőlük újat, úgyhogy kutató legyen a talpán, aki a forrást már megtalálja. Miért ne lehetett volna valami hasonló a ballada esetében is? Hiszen maga Vargyas Lajos is elismeri például az egyházi dallamok (énekek) nagy hatását (vö. az előbb mondottakkal: az egyház moralizáló szerepével); az átmeneti balladaformák irodalomközelségét stb. Abban viszont igaza van, hogy a népi „szűrőn” nem minden darab jutott át, és semmi sem változatlanul: a szájhagyományban való tartós fennmaradásnak megvoltak a tartalmi, formai feltételei. Amely alkotások ezeknek mindenben megfelelnek, nevezhetők csak igazán népieknek.

Vargyas Lajos egész elméleti rendszere — szerencsére — nem annyira sarkított és kizáró jellegű, mint első pillanatban látszik, az újabb (főként a dán) adatok, és valószínűleg az első tanulmányokat követő viták hatására is ma már jóval rugalmasabb, anélkül azonban, hogy a koncepció egészéből jöttányit is engedett volna. Így sok helyt szól arról, hogy népi-nemzeti talajokon is sarjadtak önálló balladák, meglepően nagy számban például nálunk is; megtaláljuk továbbá az ókori, a mesei, a hősepikei témák egy részét balladai kiadásban is; esetenként számol irodalmi eredettel vagy hatással, sőt még az énekmondók vagy a szerzők bizonyos hatásával is stb. Ezekből az „engedményekből” máris komoly csokrot lehetne kötni. Elszaporodtak a bizonytalan eredeztetések is, és esetükben még akkor is lemond a francia őshazáról, amikor pedig a múltba vesző ősvények látszólag arra vinnének.

Amikor pedig nem polemizál, vagy az ismertetést nem zavarja ez a monocentrikus eredeztetés, egészen kiváló elemzéseket olvashatunk: így biztos ítélőképességgel oldja meg a népi-nemzeti (és nemzetközi), a hagyományos és új, a helyi és általános, az egyéni és közösségi egymást kiegészítő és feltételező ellentétpárjainak balladai kérdéseit. Végleges érvennyel állapítja meg a ballada műfaji sajátosságait, sajátos ábrázolásmódját, formal-stiláris jellemzőit; mindezekről többet is szívesen olvastunk volna. Egészében véve — *Greguss* és mások nyomdokán is haladva — nagyszerűen mutatja be a ballada műfaji jellemzőit, más műfajokkal való kapcsolatait, különbségeiket. Minden sora kiérlelt, átgondolt és elfogadható. Élvezet olvasni. Sokat tanultunk tőle.

Részemről néhány kisebb kiegészítést tudnék csak javasolni. Így például nem eléggé hangsúlyozza, hogy a legkorábbi spanyol balladagyűjtemények is — a dánokéval majdnem egy időben — a ballada elnépiesedésének középső korszakát mutatják; nem eléggé aknázza ki az orosz balladák európai kulshelyzetét, perdöntő jelentőségüket sem. (Telepesek és a másodlagos magyar—görög központ nélkül is minden

fontosabb balladatípus eljutott vagy kialakult ott is, és ahol a csaszutka megjelent, csak ballada maradt, a hősének úgyszólván teljesen eltűnt.) Az új stílusú balladák-nál pedig — mint említettem — lényegében lemond a nemzetközi összevetésekről.

Vargyas Lajos életműve minden elismerést megérdemlő, nélkülözhetetlen kézikönyv. A sokat emlegetett — de kevesek által követett — komplex módszer segítségével európai körképet ad, kijelöli balladai helyünket a világban, amely a tipológia viszonylagos szegényessége mellett is meglehetősen előkelő. A nemzetközi anyag ilyen arányú bevonására eddig úgyszólván nem volt példa, Vargyas nagy mestere: Bartók Béla nyomdokait követi; és ezentúl a külföldi kutatók sem nélkülözhetik a magyar adatokat, továbbá az elfogadott vagy elutasított eredményeket. Mérföldkő és korszakzáró műről van tehát szó, amely mindnyájunk tájékozódását és kutatómunkáját elősegíti. Könnyű bírálnunk, mert minden adatot rendszerezve és értelmezve kapunk és a szerző elméleti hozzáállása is mindvégig világos és sarkított. Még könnyebb azonban a szerzőnek ellenvetéseinkre válaszolnia, mert olyan adatok és tudás birtokában van, amelyekkel egyikünk sem rendelkezik, és olyan kerekded elméletet, rendszert dolgozott ki, amellyel szemben csak hasonlóan nagyszabású koncepció állhat meg. Ne vegye ünnepontásnak polemizáló ismertetésemet, hiszen elejétől mindvégig ő maga is ezen a hangon tárgyalja a legfontosabb kérdéseket, talán majdhogynem helyesebb lett volna kérdés-felelet, vagyis (balladai) párbeszéd formájában egész művét felépítenie, amint ezt az elmúlt századokban az újat publikáló szerzők oly gyakran megtették.

En mégis azt hiszem, hogy nem eredetelmélete, hanem műfaji jellemzése, a ballada kialakulásáról, fejlődéséről, ábrázolásmódjáról, stílusáról és egyáltalán: költői eszközeiről szóló fejtegetései és eredményei lesznek a legmaradandóbbak, úgyszintén világos és jól körülhatárolt tipológiája is. De alig hiszem, hogy a stílusváltást, a nemzeti-nemzetközi, hagyományos és új stb. kérdéseit is valaha ennél pontosabban megválaszolhatnánk! És ez már önmagában is éppen elegendő eredmény; a mű azonban ennél többről szól: a ballada egész életútját mutatja be születésétől elhalásáig.

Vargyas Lajos hatalmas életműve olyan korszakzáró mérföldkő, amely egyben új balladakutatási irányzatok nyitánya is lehet. Egy feledésbe merülő műfaj teljes életútját világította meg tudományunk fényében.

A mű tartalmához mindenben méltó annak köntöse, magas példányszáma is. Nem kétséges, hogy egyetlen kötet sem fog megmaradni a könyvesboltokban. Mindnyájunk polcán ott a helye!

KATONA IMRE

Bartók Béla leveleinek margójára

DEMÉNY JÁNOS ÉRDEMEI A BARTÓK-KUTATÁSBAN

1935-ben az induló Vigiliában jelent meg Bartókról egy lelkes fiatal író himnikus elragadtatású tanulmánya. Demény János azóta is művelődéstörténetünkben egyedülálló körületekintő és tervszerű munkával gyűjtötte össze és gyűjti ma is a legnagyobb magyar zeneszerző életére és személyére vonatkozó dokumentumokat. A Zeneműkiadó egyik legnagyobb és legsikeresebb vállalkozása a Demény János szerkesztésében most megjelent monumentális mű, a „Bartók Béla levelei”. A 717 nagyalakú oldalon 1096 Bartók-levelet közöl, és ezek címetzettjeiről 71 oldal jegyzetet. Bár az előző négy kisebb terjedelmű kötet után ez a legnagyobb Bartók-leveles-